

MALUMAT – BİLGİ AYRIMI ve BİLGİNİN TEŞHİSİ

*Sadık TÜRKER**

ÖZET

Bir kuyumcu adayının ilk öğrenmesi gereken şey altın ile diğer metallerin, elmas ile diğer kristallerin nasıl birbirinden ayırt edileceğidir; yoksa bir gün içinde iflas eder. Bilgiyle uğraşan birinin, bahusus bir düşünür adayının ilk öğrenmesi gereken şey de bilgi içeren ve içermeyen ifadeleri birbirinden ayırt etmektir; yoksa acemi kuyumcudan daha kötü bir duruma düşerek, iflas ettiğini bile anlayamaz. Ancak bilgi kuyumculuğunu öğrenen birisini bekleyen çok daha büyük tehlike, bilginin çağlara göre değişen niteliklerinin durmaksızın değerlendirilmesinin gerekmesidir. Çünkü bilginin temellerine ilişkin değerlerin değişmesinden dolayı hangi ifadelerin bilgi olup olmadığını eski kategorilerle ayırt etmek son derece zordur. Bu çalışmada, gerek genel kültürde gerekse felsefi terminolojide birbirine karıştırılan *malumat* (information) ile *bilgi* (knowledge) kavramları birbirinden ayırt edilerek, malumat ifadeleri ile bilgi ifadeleri içeren metinlerin nasıl birbirinden ayırt edilebileceğine ilişkin bazı ölçütler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Malumat, Bilgi, Bağlam, Hafıza, Cehalet, Müracaat.

* Prof. Dr. Kırklareli Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Eskiçağ felsefesinden 19uncu yüzyıla kadar bilgi anlayışı, büyük ölçüde akıl ile varlıkların türdeşliği ilkesi üzerine kurulmuştur.¹ Eski filozoflar *sanı* (doksa) ve *bilgi* (episteme) gibi kavramları birbirinden ayırtederken ontolojik değeri olan bir bilgiden söz etmişlerdir. *Episteme* yerine *doğa yasası* kavramını yerleştiren modern filozoflar için durum pek de farklı değildir. Öyle ki bilgi, insanın dışında, oralarda bir yerlerde Platoncu bir deyişle hatırlanmayı, modern deyişle ise keşfedilmeyi beklemektedir. Bilgi, büyük ölçüde insandan bağımsız olan ve ya varlıklarda ya da ontolojik bir akılda bulunan değişmez bir biçimdi. İnsan merkezli (humanistic) değerlerin giderek daha fazla ağırlık kazandığı çağımız bilgi anlayışındaysa insan ve toplumdaki bağımsız, ontolojik gerçekliği bulunan bir bilgi düşüncesinin taraftarları giderek azalmaktadır. Bu durumsa hangi ifadelerin bilgi niteliği taşıdığı, hangilerinin taşımadığı konusunda bir güncelleme yapmayı gerektirmektedir.

Bütün öğrenme/öğretme etkinliklerinde gayenin bilgilenme / bilgilenme olduğu düşünülür. Öğretme sürecinin nasıl gerçekleştirildiği sorgulanmaksızın öğretmenin öğrenciye bilgi ve tecrübelerini aktardığına inanılır. Bu inançtan dolayı gerek temel öğretim kurumlarında gerekse üniversitelerde bilginin geliştirilmesi ve öğretim yöntemlerinin etkinleştirilmesi konularında bir yığın kafa karışıklığı süregitmektedir. İlköğretimden itibaren öğretim ve kültür hayatımızda yer etmiş olan 'bilgi yarışmaları'yla, bireylerin bilgi birikiminin ölçüldüğü kabul edilir. Gerçekte hafızası güçlü olan bireylerin kazandığı bu gibi yarışmalar, aslında bilginin değil, malumatın ölçüldüğü sınamalardır. Öyleyse bilgi ile malumatın birbirine esaslı bir şekilde karıştığı felsefe literatüründe ve kültürümüzde bu kavramları birbirinden ayırt etmek gerekir.

Malumat kelimesi, Arapça 'a-li-me (bildi) fiilinden türetilmiş *ma'lûm* (bilinen) isminin çoğulu olup *bilinenler* demektir ve Türkçe'deyse genellikle tekil bir isim olarak kullanılır. Aynı fiilden türetilen *ilim* ise *bilgi* ve *bilim* anlamlarına gelir. *Malumat* ve *ilim* kelimelerinin günümüz Türkçe'sinde modası geçtiği için onların yerine *bilgi* ve *bilim* kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak incelememizde gerek Türkçe sözlüklerinde gerekse felsefe dilinde anlamdaş olarak kullanılan malumat ile bilgi kelimelerinin birbirinden kavramca farklı bilişsel durumları ifade ettiği ve malumat ile bilginin akıldaki değerleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹ Macintosh (1915, s. 61).

Buradan hareketle bilgi ifadeleri ile malumat ifadeleri içeren metinlerin nasıl birbirinden ayırt edilebileceğine ilişkin bazı ölçütler sunulacaktır. Ülkemizde bilimsel geleneğin henüz yerleşmediği gerçeği dikkate alınrsa, hem malumat – bilgi ayrımının, hem de bu ayrımı yapmayı sağlayacak ölçütlerin yararlı olacağını düşünüyorum.

Malumat, insanın bilişsel yetileri arasında daha çok hafızayla ilgilidir. Hafızası olmayan bir akıl düşünülemez gibi, malumat olmaksızın bilgi de olamaz. Öyleyse akılda malumat bilgiden önce gelir veya bilgi malumattan sonra oluşur. Ancak hafıza Aristoteles'in söylediği gibi bazı hayvan türlerinde de bulunan bir yetidir; bu yüzden her ne kadar hafızası bulunmayan bir akıl düşünülmesi de, ne akıl hafızaya, ne de bilgi malumata indirgenemez. Aristoteles gerek yargının/önermenin gerekse bilginin temel biçimi olarak 'S P'dir' şeklinde ifade edilebilen bir ifadeyi anlamıştır. 'S P'dir' ifadesi, hem önermenin hem de bilginin biçimidir. Buna göre düşünce ile bilgi arasında biçimsel bir ayrım bulunmamaktadır. Bilimsel bilgilerin 'S P'dir' biçimine sahip önceki bilgilerden kazanıldığını savunan filozof şöyle der:

Öğretilen yahut delil yoluyla elde edilmiş bütün bilgiler daha önceden varolan bilgilerden kaynaklanır. Bu, söz konusu bilgilerin bütün türleri üzerine yapılan bir incelemeyle apaçık hale gelir. Matematik bilimler ve bütün öbür spekülâtif disiplinler bu şekilde kazanılmıştır. Dialektik akılyürütmenin iki biçimi olan kıyas ve tümevarış da böyledir, çünkü bu ikisi, yeni bir bilgi ortaya çıkarmak için eski bir bilgiyi kullanır. Kıyas, öncülleri kabul eden muhatabın [sonucu da kabul ettiğini] varsayarak; tümevarışsa açıkça bilinen tikelde gizli olarak bulunan tümeli göstermek [suretiyle yeni bir bilgi ortaya çıkarır].²

Aristoteles'i önerme ile öncül arasında ayrım yapmaya götüren, sonralık-öncelik bağıntısıdır. Bazı bilgiler diğerlerinden önce gelirler, en önce gelenlerse ilk önermelerdir. Filozofun bu yaklaşımını İbn Sina daha açık bir şekilde şöyle ifade edecektir: *Bilgisine sahip olunan her şey, kendisinden daha çok bilinen bir şey vasıtasıyla bilinir hale gelir.*³ Aristoteles'in, bu radaki terminolojiye göre malumat içeren düşünce ile bilgi arasında yaptığı ayrım, onun terimleriyle *önerme* ile *ilk öncül* arasında yapılmıştır; ancak tekrarlırsak, bu ikisi biçimsel olarak birbirinden farklı değildir. Bilgi

² Aristoteles (1991a, s. 2, frg. 71a 1-11).

³ İbn Sina (1971, s. 19-20). Ayr.Bkz. Aristoteles (1991b, s. 90-91, frg. 141b 27-30); Deslauriers (2007, s. 20).

daima malumatlardan meydana gelir, ancak malumatları bilgi haline getiren, onların kendisinden değil akıldan kaynaklanır. Yani Bu demektir ki malumat ile bilgi sadece biçimsel olarak değil niteliksel olarak da birbirinden farklıdır. Başka bir deyişle 'S P'dir' ifadesi, bilginin değil malumatın biçimini dile getirir.

Malumat eksikliği/yoksunluğu ile bilgi eksikliği/yoksunluğunun her ikisine de *bilgisizlik* (cehalet) denir; ancak bu iki tür bilgisizlik birbirinden oldukça farklıdır. Malumatın eksikliği/yoksunluğu *basit bilgisizliğin* (cehl-i basît), bilgi eksikliği/yoksunluğuysa *karmaşık bilgisizliğin* (cehl-i mürekkeb) nedenidir. Malumat sahibi, özellikle de pek çok konuda ayrıntılı ansiklopedik verilere sahip olan kişi, bir bakıma haklı olarak hakında konuştukları üzerine bilgi sahibi olduğunu düşünür. *Basit bilgisizlik* bilmemektir, *karmaşık bilgisizlik*se bilmediğini bilmemektir yahut kesin olarak bildiğini sanmaktır. Malumat basit bilgisizliği giderir, bilgiyse karmaşık bilgisizliği. Çünkü malumat bilmektir, bilgiyse bildiğini bilmektir. Nasruddin et-Tusi'ye (1201-1274) göre basit bilgisizlik, malumat yoksunluğu demektir ve bireyde bilgi, basit bilgisizlikle birlikte bulunabilir; ancak karmaşık bilgisizlik, çelişik malumatlar anlamına gelir; dolayısıyla bireyde bilgi, karmaşık bilgisizlikle birlikte bulunamaz.⁴

Aristoteles asıl bilginin, sebebin bilgisi olduğunu defalarca vurgulamıştır. Böylece bir şeyi bilmek ile o şeyi bildiğini bilmek birbirinden farklıdır. Aksiyomlar dışındaki bütün önermelerde *konu* (S) ile *yüklem* (P) arasında sebebi bildiren bir *orta terim* (M) vardır. Böylece 'S P'dir' malumatını öğrenen kişi, 'S neden P'dir?' sorusunu tatminkar ve tutarlı bir şekilde cevaplamayı sağlayacak M unsuruna sahip olmadığı sürece, bilgi değil malumat kazanmış olacaktır. Sebep, bütünle ve tutarlı-sistemle ilgili bağıntıları ifade ettiği için bilgiyi, malumatların sebep-sonuç bağıntısı içerisinde oluşturduğu bütünlük diye tanımlamak mümkündür.⁵ Demekki bilgi malumatlardan meydana gelir, ancak malumatlara indirgenemeyen bütünlük, tutarlı-sistemlilik, sorun çözerlik gibi özelliklere sahiptir. Klasik bilgi anlayışlarının tamamını kapsayan epistemolojik değerlerin başında *bütünlük* gelir. Bütünlük değeri bakımından bilgi, parçanın bütün içerisindeki yerini kesin olarak belirleyen ifade/lerdir diye tanımlanabilir. Bütün kavramını epistemolojik bir ilke haline getiren fel-

⁴ et-Ṭūsī (1960, I, s. 181).

⁵ Rescher (2006, s. 9-10).

sefi sistemlerde, kaçınılmaz olarak alt ve üst sınırlar kabul edilir. Bu sınırlar, bilgi parçaları olarak malumatları bütünleştirecek, onlara bilgi manası kazandıracak en önemli unsurlardan birisidir. Başka bir deyişle onlar, malumatların bütün içindeki yerini belirleyecek müracaat noktalarıdır. Klasik ve modern bilgi anlayışları arasındaki en önemli farklardan birisi, modern bilgi anlayışının bilgiyi tanımlarken *bütün* yerine *toplam*, *parça* yerine *birim* kavramlarını koymasıdır. Bu yeni tanıma göre gerçek bir matematik arkaplan içerisinde anlaşılan ‘toplam’a *müracaat etmek* (Bedeutung) bilginin, malumat veren önermeden farkını ortaya koyacaktır.⁶

Bilgi, en genel anlamıyla, bütün içerisindeki parçanın yahut toplam içindeki birimin yerini, kesin olarak tayin eden bir yargıdır. Zan ile bilgi arasındaki en temel farklılık da bütün-parça yahut toplam-birim ilişkisinde yatar. Eğer bütüne ilişkin fikirler kesin değil şüpheliyse, bütüne ilişkin yargı da şüpheli olacaktır. İşte bu zandır. *Malumat* bütünle/toplamla bir sebep vasıtasıyla bağıntılı olmaksızın parça/birim hakkındaki yargıdır. O, bireysel ve bağımsız bir ifadedir. Sözcüğü, ‘bugün İstanbul’da meydana gelen yangında üç ev yandı’ bir malumat veya haberken, ‘bugün meydana gelen üç yangınla birlikte, İstanbul’un tarihindeki kundaklama nedeniyle çıkan yangınların sayısı X kadar oldu’ bir bilgidir. ‘Ali’nin köpeği havlarken kuyruğunu sallıyor’ bir haberken, ‘bütün köpekler havlarken kuyruğunu sallıyor’ bir bilgidir. Malumat ya doğru ya da yanlıştır; bilgiyse ya doğru-geçerli ya da yanlış-geçersizdir. Yani bilgi yanlış ama geçerli olan ifadelerden meydana gelemez. Sıklıkla mantıkta karşılaşılan *yanlış-geçerli* bir ifade, politika veya ahlak alanında karşılaşılabilen bir durumdur. Örneğin yalan söylemek ahlaken yanlıştır, ancak bazen yalan söylemek doğru bir davranışın meydana gelmesine yol açabilir. Yine siyaseten gerçeği söylemek (doğru sözlü olmak) esastır, ancak her gerçeğin her yerde söylenmesi doğru olmadığı –bir siyaset ilkesi olduğu– için bağlamına göre gerçeği söylemeyen birisi, yalancı olarak değerlendirilmez.

Bilgi, basitçe gerçekliği keşfetme çabası veya akıl ile dünya arasında kurulan dolaysız bir bağ demek değildir. Çünkü dünyayı tasvir eden pek çok doğru malumat, bilgi meydana getirmez. Bilgi, dünyadaki olgusal gerçekliğe uygun olan bir ifade değildir sadece; aynı zamanda aklın

⁶ Frege (1997, s. 151-153).

sistematîği içerisinde birbiriyle tutarlı ifadeler bütünüdür.⁷ Kant (1724-1804) bilginin idealci özellikleri hakkında şöyle der:

Anlama [gücü] vasıtasıyla kazandığımız bilgi bütün olarak değerlendirildiğimizde, bu bilgi kütesine ilişkin tutumunda aklın ayırtecdici özelliğinin, kendi sistemleştiriciliğini [her bilgide] elde etmek için, yani bilginin parçalarını tek bir ilkeyle birer bir örtüştürerek ilişkilendirme [özelliğini] sergilemek için, onu dayattığını ve aradığını anlarız. Bu aklın birliği, da-ima bir fikri, yani parçalarının bilgisinden öncelikli olan ve [bilginin] her parçasının yerini ve diğer parçalarla olan ilişkisini belirleyen koşulları içeren bütün bir bilginin biçimini dayatır. Dolayısıyla bu fikir, anlama [gücü] tarafından elde edilen ve [parçaları] rastgele bir yığın değil, zorunlu yasalara uygun olan ilişkilendirilmesi gereken bilgide tam bir birlik varsayar. Bu fikrin, bir nesnenin kavramı olduğunu söyleyemeyiz; aksine o, birlik anlama [gücü] için bir kural olarak hizmet ettiği sürece böyle kavramların vasıfsız birliğinin fikridir. Şu kavramlara doğadan çıkarılmamışlardır; aksine bu fikirle doğayı soruştururuz ve kavramlar için yeterli olmadığı sürece bilginizin kusurlu olduğunu düşünürüz.⁸

Uzlukoğlu Fârâbî'nin (870-950) ifadesiyle kavramların dış dünyada gösterdiği nesnelere başka, zihindeki yapılışını belirleyen, onları zihindeki diğer kavramlarla ilişkilendirerek düzenleyen zihnin kendisine özgü anlamlar vardır. Zira algılamayla elde edilen zihinsel şekillerin kümeleşmiş biçimi olan kavramlardan, hangisinin hangisinin kapsamında olduğu yahut birinin öbüründen ne ile ayırıldığı algılamayla anlaşılabilir. Fârâbî, bu durumu şöyle ifade etmektedir: 'Bundan dolayı zihnin, duyu algıları üzerinde algılama dışında bir işlemi bulunduğu anlaşılır'. Zihne özgü olan bu işlem, yani sezgi, ancak algılamayla birlikte ortaya çıkar.⁹ Nitekim o, *Kitâbu'l-hurûf*'de sezginin duyu algılarını nasıl şekillendirdiğini, tümelin zihinde nasıl meydana geldiğini *ikinci kavramlar* (el-ma'kûlâtü't-tevânî) deyimleriyle açıklamaktadır. İkinci kavramlar, duyu algılarına dayanmayan, dolayısıyla dış dünyada gösterilebilir bir gerçekliği ifade etmeyen, ancak algılamayla meydana gelen sezginin duyu algılarına eklediği anlamlardır. Böylece zihnin kendisinden kaynaklanan bu anlamlar sayesinde nesnelere kavramları düzenlenir, akılyürütmek ve bilmek mümkün olur.

⁷ Perry (1905, s. 149-150).

⁸ Kant (1958, s. 301-302).

⁹ Fârâbî (1987, s. 24).

Duyu algılarından zihinde meydana gelen bu kavramlar onda ortaya çıktığında, [yalnızca] zihinde yer almaları bakımından kendilerine katılan ilave anlamlarla tamamlanırlar. Böylece kavramların bir kısmı cins öbürleri tür olup, bir kısmı öbürünü tarif eder. Çünkü kavramların, kendisi vasıtasıyla cins yahut tür –ki bir çok şeye yüklenir- olduğu anlam, zihinde yer alması bakımından kavrama katılan bir anlamdır. Aynı şekilde kavramların bir kısmının öbürlerinden daha özel yahut genel olduğuna ilişkin bağlantıların anlamları da, zihinde bulunması bakımından kavramlara ilave olunan anlamlardır. Yine kavramların bir kısmının diğerlerini tarif etmesi de zihinde bulunan kavramlara katılan haller ve durumlardır. Nihayet kavramlar hakkında, onların *bilindiği* ve *kavranıldığına* ilişkin yargımız da, zihinde bulunması bakımından kavramlara katılan anlamlardır. Kavramlar zihinde meydana geldikten sonra onlara katılan anlamlar da, kavramlar gibi *kavranılmış* gerçekliklerdir. Fakat onlar, duyu algılarının ideaları olmaları, duyu algılarına dayanmaları yahut dış dünyadaki şeylerin kavramları olmaları bakımından zihinde meydana gelen kavramlar değildirler. Onlar, *ikinci kavramlar* diye adlandırılırlar.¹⁰

Bir araştırma eserinde iktibasta bulunulan, sözgelisi 'Descartes'a göre düşünce varlıktan önce gelir' ifadesi, bu ifadenin içerisinde yer aldığı sistematik bütünlükle ilişkilendirilmedikçe, bir malumattır. Malumat, genel olarak herkes tarafından edinilebilen ve edinen kişinin kendi zihinsel bağlamına ilineksel olarak eklenen bireysel ifadedir. Yukarıdaki Descartes'la ilgili ifadenin alındığı kaynak bilindikten sonra herkes bu iktibasta bulunabilir. Ancak aynı ifade, Descartes'ın zihninde veya Descartes gibi düşünebilen birinin zihninde bir bilgidir.¹¹ Demekki bir ifade, bağlamı içerisinde bilgi veya malumat niteliği kazanabilirken bağlamından kopuk olan bir ifade hiçbir şekilde bilgi diye nitelenemez. Öyleyse bilgiyi malumattan ayırteden özelliklerden birisi *bağlam ilkesidir*. Pascal'ın söylediği gibi dünyanın parçaları öylesine birbiriyle ilişkili ve bağlıdır ki birini bilmeksizin diğerini bilmek mümkün değildir.¹²

Bir kimsenin zihnindeki bağlam içerisinde bilgi niteliği kazanan bir ifade, bu bağlamın dışında malumata dönüşebildiğine göre, ayrıca farklı kişilerin, ifadeleri belirli bir bağlam içerisinde yorumlaması mümkün olduğuna göre, bağlamın bireysel ve genel boyutları bulunacaktır. Bireysel

¹⁰ Fârâbî (1970, s. 64).

¹¹ Türker (2010).

¹² Türker (2012, s. 260).

bağlam, başkaları tarafından paylaşılmamışken genel olan paylaşılmıştır. İşte bilim diye adlandırılan bu paylaşılmış, kendi bütünlüğü ve sistematığı bulunan, uzlaşmış, dolayısıyla denetlenme ve birikme özelliği bulunan genel bağlamdır. Bireysel bağlama sahip bilgi, bireyin hayatıyla sınırlı bir ömre sahipken genel bağlama sahip bilgi başkaları tarafından da paylaşılıp uzlaşıldığı için birikip gelişebilir. Bu yüzden bilim eğitiminin en önemli parçasını, genel bağlamın uzlaşım sal özelliklerini yansıtan temel aksiyomlar veya varsayımlar, olayları yorumlama tarzı ile bilimde kullanılan dilin öğretilmesi oluşturur. Zira bir ifadenin bağlamının paylaşılabilmesi veya ifadenin bağlamında uzlaşılabilmesi için o ifadenin anlamını seçikleştirecek bir dil yorumu gereklidir. Bireysel bağlama sahip olan bir ifadenin bilgi olup olmadığının ölçüsüyse o bağlamın sahibi bireyin sorun çözebilmesidir. Çünkü bilginin temel özelliklerinden birisi onun, belirli bir soruna çözüm olarak ortaya konulan ve kendi bağlamı içerisinde sorun çözebilen bir ifade olmasıdır.

Bağlam ilkesinin en bariz hissedildiği bilgi türlerinden birisi tarihsel bilgilerdir. İdeolojik amaçlı olan veya amatör işi tarihsel metinlerde bir kavramın tarihi,—sıklıkla görüldüğü üzere— onu ifade eden kelimeyi veya kelime türevini ilk kullanan kişiye kadar geçmişe götürülür. Örneğin *Descartes şüpheciliği* kavramını ele alan metinler, kavramın tarihsel geçmişini Pyrrhon'la birlikte başlatır; Descartes ve Hume gibi filozofları da, şüphecilik adını taşıyan bu sepetin içine atıverdikten sonra, böylece sözümona Descartes şüpheciliğiyle ilgili herşeyi kuşatasıya bir bilgi verilmiş olur. Gerçekteyse Descartes şüpheciliği hakkında bu şekilde söylenenlerin hepsi malumattan ibarettir; çünkü Descartes'ın şüpheciliğinin amacı bilgi değil onu elde etmenin yolu olan akıldır; onun şüpheciliği, Pyrrhon veya Gorgias gibi Eskiçağ filozoflarında görülmeyen *salt akli* arındırarak elde etmenin bir yöntemiydi. Bu bakımdan hem Pyrrhon hem de Descartes için kullanılan *şüphecilik* terimi, farkında olunmadan sesdeş bir kelime olarak kullanılmaktadır.

Mantık ve iktisat filozofu Adam Smith (1723-1790), içerisinde yaşadığı 18inci yüzyıla değin, neden kimya gibi önemli bir bilimin yüzyıllarca yerlerde sürünerek insanların çoğu tarafından görmezden gelindiği halde, daha az kullanışlı olan ve tecrübeye daha fazla elverişli olmayan diğer bilimlerin evrensel bir hayranlık kazanabildikleri sorusunu sorar. Ona göre bunun cevabı, insanların genelinin kimyanın ilkelerine aşina olmaması, dolayısıyla onların zihninde bu ilkelere dayanarak kolayca

şeyler arasında bir evren düzeni kurulamamasıdır.¹³ Smith'in sorduğu soru, verdiği cevaptan daha önemlidir. Sorunun gerçek cevabıysa, Sanayi Devriminin ihtiyaçlarının kimya bilimini gerekli kılmasından başka bir şey değildi. Çünkü Sanayi Devrimi, makine tasarımları için gerekli olan metallerin anlaşılmasını ve mamül madde üretmek içinse minerallerin ve elementlerin anlaşılmasını gerekli kılıyordu. Dolayısıyla Sanayi Devrimini hazırlayan somut etkenlerden önceki kimya tarihine ilişkin ifadeler malumattır; devrimle ilişkilendirilmemiş bütün ifadeler yine malumattır.

Malumatlar birbirinden kopuk olduklarından asla bütünlük ve birlik özelliği göstermezler. Bu nedenle malumatlarda nicelik belirleyiciyken, bilgide değildir.¹⁴ Yani bireyde malumat fazlalığı eksikliğinden daha olumludur; ancak bilgi, sahip olması gereken özellikleri taşıyorsa bir sayfa niceliğinde ifade edilebilen bilginin yüz sayfada ifade edilmesi olumlu değildir. Bütünlük, sistemlilik, denetlenip birikebilirlik, sorun çözerlik gibi özelliklere sahip olmayan malumatlarsa bin sayfa dolusu da olsa yüzbin sayfa dolusu da olsa bilgi vermezler. Bir araştırma eseri şu özelliklerden birisi veya birkaçını taşıyorsa bilgi verir; aksi halde en iyi ihtimalle malumat verici bir ders metnidir, en kötü ihtimalle ise çöplüktür:

i- İlgili alanın mevcut yazınında doğru bilinen temel bir ifadenin/ifade yumağının yanlış olduğunu veya yanlış bilinen temel bir ifadenin/ifade yumağının doğru olduğunu gösteriyorsa. Örneğin Amerikan kardiyology Dr. Alfred Blalock (1899-1964), cerrahi başarılarıyla geleneksel tıpta 'kalbe dokunma[k yanlışır]' (Nolitangere) ilkesinin yanlışlığını ortaya koymuştur. Yine René Descartes, matematik tarihinde Aristoteles'ten beri birbirinden ayırt edilen sürekli ve süreksiz niceliklerin birbiriyle mukayese edilemeyeceğini ifade eden 'türdeş [nicelikler] türdeşlerle mukayese edilebilir' (Homogenea homogeneis comparari) ilkesinin yanlışlığını analitik geometrisiyle göstermiştir. Bir alanın yazınında yaygın kabul görmüş görüşleri yeniden düzenleyerek sunan bir çalışma, (i) maddesinde belirtilen özelliğin yanısıra, aşağıda sıralanan maddelerde belirtilen özelliklerden herhangi birine sahip değilse bilgi veren bir araştırma eseri olamaz. Bu konuyu dile getiren Soren Kierkegaard şöyle der: 'Bir kitap yazmak, çağımızın en kolay işlerinden birisidir. Zira alışlageldiği üzere, bir kimse, aynı

¹³ Smith (tsz, s. 337).

¹⁴ Mes.Bkz. Rescher (2006, s. 7).

konu üzerine daha önceden yazılmış on kitabı ele alır ve bunları biraraya getirerek, o konu üzerine onbirinci kitabı ortaya çıkarır.¹⁵

ii- İlgili alanın mevcut yazınında kesin olarak doğru veya yanlış bilinen bir ifade/ifade yumağı hakkında gerekçeleri bulunan şüpheler oluşturuyorsa. Şüphe, —Aristoteles'in terminolojisiyle konuşursak— 'S'nin P olduğunu' veya 'S'nin P olmadığını' yanlışlayan bir G unsurunun, yani bir gerekçenin bulunup bulunmadığını sormaktır. Bilgi bütüne ilişkin olduğu için bütündeki tek bir eksik parça bilginin niteliğini bozar. İşte şüphe bütünü bilmeye yönelik bir etkinliğin tamamlanmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla yeni hiçbir şey vermese veya hiçbir çürütmede bulunmasa bile bir şüpheyi temellendirebilen bir çalışma, bilgi vericidir.

iii- Daha önceden sorulmamış bir soru ortaya koyuyorsa veya sorulmuş bir soru/n hakkında kavramsal bir açılım sağlayabiliyorsa veya çözümünü önermese bile yeni bir sorunu tanımlayabiliyorsa. Soru sorma veya sorun tanımlama, bilginin itici gücüdür. Bir soruya cevap veya bir soruna çözüm niteliği taşımayan hiçbir bilgi yoktur. Soru sorma veya sorun tanımlama, 'S'nin P olup olmadığı'na yönelik hipotetik bir ifadedir. Böyle bir ifadeyse insanın zihninde daha önceden ilişkilendirilmemiş iki kavramın birbiriyle ilişkilendirip ilişkilendirilmeyeceğini soruşturmak olduğu için daha önceden sahip olunmayan bir bilişsel katkı sağlar. Örneğin 'düşünme' olayının 'ruh' adı verilen cevherle ilgili olduğu düşüncesi Eskiçağ'dan beri yaygındır; Yeniçağ'daysa 'düşünmeyi gerçekleştiren beyin midir?' sorusu, 19uncu yüzyıldaysa 'düşünme elektriksel bir olay mıdır?' sorusu ortaya atılmış ve bu sorulara cevap veren çeşitli bilimler ve araştırma alanları meydana gelmiştir. Çağımızda klinik nöroloji ve endokrinoloji gibi bilgi alanlarının ortaya çıkmasını sağlayan 'düşünmeyi gerçekleştiren beyin midir?' sorusudur. Günümüzde elektronik alanında meydana gelen gelişmeler, 'düşünme elektriksel bir olay mıdır?' sorusunun sorulmuş olması sayesinde mümkün olmuştur.

iv- Kavramsal ayırım veya yeni bir kavramlaştırma yapıyorsa. Bir eser yukarıdaki maddelerde belirtilen niteliklerin hiçbirisine sahip olmasa bile inceleme konusuyla ilgili yeni bir kavramlaştırma veya birbirine karıştırılan kavramlar arasında ayırım yapıyorsa bilgi verir. Böyle bir eser yeni bir bilgi veya soru/n ortaya koymasa bile bilimin dilini oluşturan kavramları seçikleştirmek suretiyle de bir yenilik sağlayabilir. Geçmişte

¹⁵ Kierkegaard (1997, s. 35).

ve günümüzde 'bilimsel' sıfatını taşıyan eserlerin çoğu bir bilginin açıklamasını, toplumda anlaşılır hale gelmesini sağlayan yorumlar veya şerhler yapar. Bu eserler içerisinde bazıları hiçbir kavramsal ayırım veya hiçbir kavramsal yenilik önermediği için bilgi verici olması bakımından değersizdir.

v- Bir malumatı veya malumat kümesini hiçkimsenin yapmadığı kadar açık, bilime elverişli, kültürün metafizik kodlarına dönüştüren bir ifade veya formül haline getiriyorsa.¹⁶ Bazen malumatları bilgi haline getiren, tamamen ifadenin biçimidir; bir kültürde en etkili ve en kolay anlaşılabilir özelliklerine sahip bir ifade biçimi, malumatın kültürün kavram bağlamına organik bir şekilde yerleşmesini sağlar. Öte yandan bir bilginin keşfedilmesi kadar onun, kültürün taşıdığı ve kişileri doğal bir şekilde biçimlendirdiği ortak dimağına yerleştirilmesi de önemlidir. Ancak bilimsel nitelikli bilgilerin pek çoğu kültürün ortak dimağına yerleştirilemeyecek kadar karmaşık ve kendine özgü bir dil (sözgelişi matematik bir dil) içerisinde ifade edilir. Yazarın böyle bir formüle ulaşmasında, onun içinde bulunduğu çağ ve mevcut literatürü çok iyi özümseyerek buradan elde edeceği temel kavram ve düşüncelerin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü çağın temel eğilimleri, sorunları, ihtiyaçları ve gidişatını iyi okuyabilmiş ve bu doğrultuda literatürde gelişen fikirleri iyi özümseyebilmiş bir filozofun sistemi, doğal olarak açıklama gücü çok yüksek ve geçerli bir sistem olarak görülür. Bu, tıpkı bir müteşebbisin, piyasa şartlarını ve gidişatını iyi tahlil ederek piyasanın ihtiyaç duyduğu yepyeni bir iş sahası yaratması yahut gelecek on yıllarda geçerli olacak bilinmeyen bir iş sahasına yönelik alt yapı çalışmaları yapması gibidir. Çünkü bazen insanlar, düşündükleri ve dilinin ucuna geldiği halde bir türlü formülleştiremedikleri düşünceleri böyle filozoflardan işitince, tam da demek istediğim buydu duygusuna kapılırlar. Zamanını iyi okuyabilen ve okuduklarından elde ettiği özü, ama sadece herkesin hemfikir olacağı özü etkileyici şekilde ifade edebilen bir filozofun okuyucuda yarattığı izlenim işte budur. Huxley'e (1825-1895) göre bazı filozoflar, çağının fiili durumunu bir bütün olarak takdim ettiği ve onu olduğu gibi yansıttığı için büyük sayılırlar. Bunlardan birisi olan Voltaire (1694-1778) için 'herkesin düşüncesini herhangi birinden daha iyi ifade etmiştir' denilmiştir. Ancak başka bazı filozoflar, sadece çağlarının fiili durumunu iyi anlamakla kalmayıp zamanın gebe olduğu gelişmeleri görebildikleri

¹⁶ Türker (2012, s. 94-95).

ve daha da fazlası geleceği büyüleyici şekilde yansıtılabildikleri için büyük sayılırlar. Onlar, kendilerinden birkaç asır sonraki insanların düşüncelerini ifade edebilen Descartes, Leibniz ve Kant gibi filozoflardır.¹⁷

Bilimsel keşif diye nitelenen ifadelerin çoğu, gerçekte haber veya malumat niteliğindedir. Çünkü onlar, hakkında hiçbir fikrimiz bulunmayan bir hususta bizi haberdar kılar. Örneğin Antonie Philips van Leeuwenhoek'un (1632-1723) mikrobi keşfetmesi, yani mikrop denilen küçük canlıların varlığını söylemesi bir bilgi değil malumattır. Biçimsel olarak söylersek 'S vardır' biçimindeki ifadeler bilgi vermez, sadece haber verir. Ancak Heinrich Hermann Robert Koch'un (1843-1910) mikropların canlılar sistemindeki yerini ve onların hastalığa yol açtığını ifade etmesi bir bilgidir. Yani keşif ifadelerinin bir bilgi olabilmesi için onların, kültürün sahip olduğu kavramsal bağlamın bir parçası haline getirilmesi gerekir. Nitekim tarihte mikrobun varlığından ilk sözeden Leeuwenhoek değil Türk bilgini Akşemseddin'dir (1389-1459); ancak onun keşfi kültürün kavram bağlamıyla ilişkilendirilmediği için Türk kültüründe yok olup gitmiştir.

Bilgi, her bilimdalının tanımlaması, özelliklerini belirlemesi gereken bir kavramdır. Bilginin bilimi olarak epistemolojyise bunu öncelikli bir görev edinmiştir. Elbette bu konuda konuşan ilk filozoflardan beri bazı tespitler yapılmıştır. Örneğin Aristoteles *doksa* ile *episteme* kavramlarını birbirinden ayırt etmiştir. Örneğin 'o oturuyor' ifadesi bir doksadır, 'üçgenin iç açılarının toplamı iki dik açının toplamına eşittir' ifadesi bir epistemedir. Ancak çağımızda bilgi konusunda meydana gelen gelişmeler, bilgiyi daha farklı bir çerçeveden değerlendirme gereğini doğurmuştur. Çünkü her üçgenin iç açılarının toplamı iki dik açının toplamına eşit değildir. Bilgi denildiğinde bugün anlaşılan ne *episteme* ne de *doğa yasasıdır*. Bu nedenle gerek gündelik dilde gerekse felsefe dilinde genellikle anlamdaş olarak kullanılan *malumat* ile *bilgi* kavramları çeşitli özellikleriyle birbirinden ayırt edilmek suretiyle hem malumatın hem de bilginin değeri daha iyi belirlenebilecektir. Bu değerlendirme, aynı zamanda bilimsel metinlerin de değerlendirilmesine zemin teşkil edebilecektir. ▽

¹⁷ Huxley (1912, s. 167).

KAYNAKLAR

- ARISTOTELES 1991a. *Analytica Posteriora*, çev. J. Barnes, *Complete Works of Aristotle*, ed. J. Barnes, 2 c, Princeton: Princeton University Press.
- ARISTOTELES 1991b. *Topica*, çev. W.A. Pickard, *Complete Works of Aristotle*, ed. J. Barnes, 2 c, Princeton: Princeton University Press.
- DESLAURIERS, Marguerite 2007. *Aristotle on Definition*, *Philosophia Antiqua* 109, ed. K.A. Algra – F.A.J. De Haas – J. Mansfeld – C.J. Rowe – D.T. Runia – Ch. Wildberg, Leiden – Boston: Brill.
- EL-FÂRÂBÎ, Ebû Naşr 1970. *Kitâbu'l-huruf*, ed. Muhsin Mehdî, el-Mantîq 'inde l-Fârâbî, Beyrut.
- EL-FÂRÂBÎ, Ebû Naşr 1987. *Kitâbu'l-Burhân*, ed. MACİD Fahri, el-Mantîq 'inde l-Fârâbî, Beyrut: Dâru l-Maşriq.
- ET-ÛSÎ, Naşrudîn 1960. *Şerhu l-işârât ve t-tenbîhât*, ed. S. Dunyâ, 4 c, Kahire: Dâru l-Ma'ârif.
- FREGE, Gottlob 1997. "On Sinn and Bedeutung", *The Frege Reader*, ed. Michael Beaney, 1. bsk., Oxford: Blackwell.
- HUXLEY, Thomas H. 1912. *Method and Results: Essays*, Londra: MacMillan and Co.
- İbn Sînâ, Abû 'Alî 1971. *Danesh-name Alai: Avicenna's Treatise on Logic*, İngilizce'ye çev. Farhang Zabeeh, The Hague: Martinus Nijhoff.
- KANT, Immanuel 1958. *Critique of Pure Reason*, çev. N.K. Smith, New York: The Modern Library.
- KIERKEGAARD, Soren 1997. *Prefaces: Writing Sampler*, çev. T.W. Nichol, New Jersey: Princeton University Press.
- MACINTOSH, Douglas Clyde 1915. *The Problem of Knowledge*, New York: The Macmillan Co.
- PERRY, Ralph Barton 1905. *The Approach to Philosophy*, New York: Charles Scribner's Sons.
- RESCHER, Nicholas 2006. *Epistemetrics*, Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- SMITH, Adam tsz. *Essays Philosophical and Literary*, Londra: Ward, Lock, & Co., Warwick House.
- TÜRKER, Sadık 2010. "İletişim, Sistem ve Felsefe: İletişimsel Sistem Felsefesine Giriş", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 18, s. 301-336.
- TÜRKER, Sadık 2012. *Batı Düşüncesinde Üçleme /Trichotomy Sorunu: Geleneksel Batılı Akılcılığın Temelleri Üzerine Sistematik bir İnceleme*, İstanbul: Külliyat Yayınları.

